πολιτισμός

Αναδιφώντας το χθες (216)

Απόστολος Παπαϊωάννου (1945-2022): Ένας εμπνευσμένος ακαδημαϊκός δάσκαλος, ένας ενεργός και αγωνιστής πολίτης

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Οι σημερινές «Αναδιφήσεις» είναι αφιερωμένες σ' έναν σπουδαίο ακαδημαϊκό δάσκαλο και ενεργό πολίτη, τον Απόστολο Παπαϊωάννου, που πέθανε πριν από ενάμιση μήνα. Είχε γεννηθεί στο Δολό Πωγωνίου το έτος 1945 και κηδεύτηκε στον γενέθλιο τόπο στις 18 του περασμένου Απριλίου. Τα τελευταία χρόνια αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα υγείας, μετά από ένα εγκεφαλικό επεισόδιο που είχε υποστεί, αλλά παρέμεινε μέχρι τέλους ενεργός και καθάριος, σε μυαλό και συνείδηση. Την είδηση για τον θάνατό του έμαθα από τον φίλο και φανατικό «Γιαννιώτη», φιλόλογο Γιώργο Φρυγανάκη, τον οποίο ευχαριστώ και από αυτή τη θέση.

Από τα φοιτητικά του χρόνια είχε αναπτύξει έντονη πολιτική δράση ως μέλος της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη. Κατά την περίοδο της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών συμμετείχε ενεργά στον αντιδικτατορικό αγώνα, με αποτέλεσμα να συλληφθεί και να καταδικαστεί από έκτακτα στρατοδικεία σε πολυετείς φυλακίσεις στις φυλακές Ιωαννίνων, Κέρκυρας και Αβέρωφ.

Μεταδικτατορικά εργάστηκε αρχικά ως καθηγητής μέσης εκπαίδευσης και αποσπάστηκε για έρευνες στην Τεργέστη, όπου καταλογράφησε τη σημαντικότερη βιβλιοθήκη του ελληνισμού εκτός συνόρων, και στη Βενετία, στο Ελληνικό Ινστιτούτο. Εκεί θήτευσε κοντά στον Μανούσο Μανούσακα, γεγονός που τον συνέδεσε ιδιαίτερα με την Κρήτη, πορεία στην οποία είχε οδηγηθεί από παλιότερα, με τη θητεία του δίπλα στον καθηγητή Νικόλαο Τωμαδάκη.

Στη συνέχεια εντάχθηκε στο - πάντα προοδευτικό - πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, φτάνοντας τον βαθμό του ομότιμου καθηγητή. Για πολλά χρόνια διετέλεσε καθηγητής της Ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας και του Νεοελληνικού Πολιτισμού στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών και πρόεδρος του Τμήματος για δύο θητείες. Υπήρξε εξαίρετος πανεπιστημιακός δάσκαλος, συναρπαστικός στα μαθήματά του. Οι φοιτητές του, προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί, τον θυμόμαστε με νοσταλγία είτε στο παλιό του γραφείο στη Δομπόλη οι παλιότεροι είτε στο «καινούργιο» στη Δουρούτη οι νεότεροι.

Ίδρυσε το Εργαστήριο Ιστορίας Νεότερης Ελλάδας και Νεοελληνικού Πολιτισμού, το οποίο είχε την έδρα του σ' έναν απίστευτο για πανεπιστήμιο χώρο, θησαυρό γνώσης, τάξης και αταξίας, το γνωστό και ως «εργαστήρι με το πιάνο». Εκεί υπήρχαν τα πάντα, από σπάνιες εκδόσεις και αρχέτυπα μέχρι ολόκληρα αρχεία και φυσικά ένα πιάνο. Αγάπησε το βιβλίο περισσότερο κι από τον εαυτό του και διετέλεσε βαθύς «αρχειοπόντικας», μελετώντας μεταξύ πολλών άλλων τα αρχεία του Αλέξανδρου Βυζάντιου, του Δημητρίου Λουκάτου, του αιγυπτιακού ελληνισμού στο Κάιρο και του Εμμανουήλ Σκουλά.

Υπήρξε πολύγραφος και τα βιβλία του ξεχώριζαν πάντα για την αισθητική τους εμφάνιση. Ύμνησε το βιβλίο περισσότερο από κάθε τι άλλο κι ένα δείγμα γι' αυτό αποτελούν τρεις σχετικές αναρτημένες στο διαδίκτυο ομιλίες του, ιδιαίτερα εκείνη με τον τίτλο «Οι Δημοτικές Βιβλιοθήκες: μια ανάμνηση από το μέλλον» στο Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Βιβλιοθηκών (στο https://www.youtube.com/watch?v=LrSEKTYQVwY). Υπήρξε καταλύτης και πρωτουργός στην ίδρυση δημοτικών βιβλιοθηκών, η μία από τις οποίες στα Σφακιά, κι έδωσε διαλέξεις για τον παλιότερο θεσμό των Αναγνωστηρίων. Σημειωτέον ότι τέτοιο είχε λειτουργήσει και στο δικό μας επαρχιακό Σπήλι.

Πάμπολλοι ήταν οι φορείς που εξέδωσαν ψηφίσματα, όχι μόνο από καθήκον, όπως συμβαίνει συνήθως, αλλά και επειδή ήταν παραπάνω από ενεργός, τόσο ως πανεπιστημιακός όσο και ως πολίτης. Μεταξύ άλλων το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών σημείωσε ότι «Διακρινόταν για την προσωπικότητά του και το δημοκρατικό ήθος. Έδωσε με γενναιοδωρία πολλές ευκαιρίες σε φοιτητές και εκπαιδευτικούς να μυηθούν στην ιστορία της εκπαίδευσης και την ιστορία της τυπογραφίας και της ελευθερίας του λόγου. το τμήμα τιμά τον Απόστολο Παπαϊωάννου για την ακαδημαϊκότητα, την ανοιχτότητα, την πολυεπιστημονικότητά του».

Ο δήμος Ιωαννίνων δια του δημάρχου του Μωυσή Ελισάφ σημείωσε ότι «*...Ο Λάκης υπήρξε βαθιά δημοκράτης με αγώνες και αντιδικτατορική δράση. Ένας σπουδαίος δάσκαλος, ερευνητής και σημαντικός ακαδημαϊκός*» και ο Δήμος Πωγωνίου ότι «*Αγαπούσε ιδιαίτερα τον τόπο του και είχε δημιουργήσει το Κέντρο Ερευνών Πωγωνίου, προχωρώντας στη συγκέντρωση αρχειακού υλικού για την ιστορία της περιοχής και διοργανώνοντας επιστημονικές ημερίδες. Όραμά του ήταν η δημιουργία ενός ανοιχτού πανεπιστημίου, κάτι που κατάφερε να δει να υλοποιείται το 2013 με τη λειτουργία του Δημοτικού ελεύθερου Ανοικτού πανεπιστημίου «Ηροκλής Βασιάδης'» στο Δελβινάκι*».

Θα αναρωτηθεί κανείς γιατί μια κρητική εφημερίδα ασχολείται με τον - έστω χαρισματικό - αυτό άνθρωπο. Η απάντηση είναι ότι μόρφωσε - με την ουσιαστική σημασία της λέξης - αρκετούς Κρητικούς εκπαιδευτικούς στα Ιωάννινα αλλά - κυρίως γι' αυτό - ότι επί μια διετία πηγαινοερχόταν από τα Γιάννενα στον τόπο μας (μαζί με τον Ερατοσθένη Καψωμένο, στη φωτογραφία) για να παράσχουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση σε εκατοντάδες υπηρετούντες δασκάλους και νηπιαγωγούς. Αυτοί είχαν φοιτήσει σε διετείς Παιδαγωγικές Ακαδημίες και σχολές Νηπιαγωγών και υστερούσαν απέναντι στους νεότερους. που προέρχονταν από τετραετείς πανεπιστημιακές σχολές.

Μόνο στο Ηράκλειο οι δάσκαλοι και δασκάλες ήταν 350 και στο Ρέθυμνο οι νηπιαγωγοί ξεπέρασαν τις 30. Ήταν λοιπόν φυσικό το ότι από το δυναμικό αυτό, που δεν ήταν εικοσάρηδες σε ηλικία αλλά άνθρωποι ώριμοι, οι οποίοι ζητούσαν επιμόρφωση για να γίνουν καλύτεροι στη δουλειά τους, ξεπετάχτηκαν και κάμποσοι που ήθελαν να κάνουν ένα ακόμα βήμα, με μεταπτυχιακά και διδακτορικές διατριβές. Έτσι η Κρήτη εμπλουτίστηκε με δυνατά εκπαιδευτικά στελέχη και το νησί μας προικίστηκε με χορεία επιστημόνων, τους οποίους συντόνιζε, δημιουργώντας μια ιδιότυπη «σχολή». Έτσι πραγματοποιήθηκαν έξι επιστημονικές ημερίδες, η τελευταία από τις οποίες το 2012 στο Καστέλι Πεδιάδας.

Σημειώνω τους διδάκτορες, κατά χρονολογική σειρά υποστήριξης της διατριβής τους: Γιώργος Πατεράκης, Μαρία Μπαδιεριτάκη, Χάρης Στρατιδάκης, Δήμητρα Μόσχου, Γιώργος Μαμάκης, Ζαχαρίας Καψαλάκης, Μανόλης Μακράκης, Νίκος Μακροδημητράκης, Άννα Πατεράκη, Ελευθέριος Μαραγκουδάκης, Θωμάς Παπακωνσταντίνου, Ευαγγελία Πατεράκη, Σταύρος Χριστοδουλάκης, Γιώργος Καλογεράκης, Μαρίνα Καργάκη, Γεωργία Αλεξάκη, Κωνσταντίνος Σπαντιδάκης και αρχιμανδρίτης Τίτος Ταμπακάκης. Μεταξύ εκείνων που είχαν ξεκινήσει διδακτορική διατριβή μαζί του ήταν και ο τότε αρχιμανδρίτης της Μητρόπολης Πέτρας Ευγένιος Αντωνόπουλος, μετέπειτα μητροπολίτης Κνωσού και Ρεθύμνηςκαι σήμερα αρχιεπίσκοπος Κρήτης.

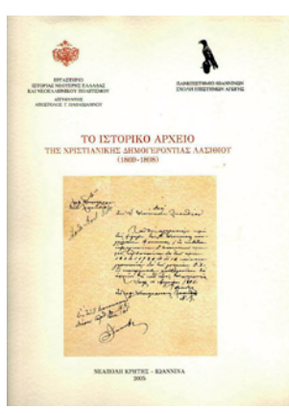

Το δυναμικό αυτό έχει προσφέρει μέχρι σήμερα στην Κρήτη σημαντικές μελέτες για την ιστορία της, ιδιαίτερα την εκπαιδευτική αλλά και την εκκλησιαστική και την πολιτική. Οι περισσότερες από τις διατριβές αυτές έχουν εκδοθεί σε βιβλία κι έχουν αποσπάσει ευνοϊκές κριτικές και πλήθος παραπομπών σε επιστημονικές εργασίες. Παράλληλα οι διδάκτορες μέσω του Εργαστηρίου Ιστορίας έχουν προσφέρει κι άλλα έργα στην Κρήτη, μεταξύ των οποίων την ψηφιοποίηση του Αρχείου της Δημογεροντίας Λασιθίου και μια σειρά ημερίδων. Δυστυχώς ανάλογη πρόταση που έγινε στο Ρέθυμνο για ψηφιοποίηση ιστορικού υλικού σχετικού με την εκπαίδευση δεν ευοδώθηκε και τα τεκμήρια αυτά παραμένουν απρόσιτα στους επιστήμονες.

Ευγνώμονες προς τον μεταστάντα είναι και δύο δήμοι της Κρήτης, οι οποίοι εξέδωσαν συλλυπητήρια ψηφίσματα, οι δήμοι Χερσονήσου και Σφακίων. Και στους δύο ο Απόστολος Παπαϊωάννου κατόρθωσε να οργανώσει Δημοτικά Ελεύθερα Ανοιχτά Πανεπιστήμια (ΔΕΑΠ), όπως άλλωστε το είχε κάνει και στον δήμο καταγωγής του στο Πωγώνι. Ειδικά στον Δήμο Σφακίων η προσφορά του ήταν τεράστια, όχι μόνο με την ίδρυση και λειτουργία του ΔΕΑΠ και τη δημιουργία Δημοτικής Βιβλιοθήκης αλλά και με την ανάδειξη της προσφοράς του Γεωργίου Ξενουδάκη (1818-1888) και την επανενεργοποίηση του κληροδοτήματός του για τη σφακιανή εκπαίδευση. Σημειωτέον ότι ο ίδιος δεν πήρε ποτέ κι από πουθενά ούτε ένα ευρώ για την πληθωρική προσφορά του και δεν ασχολήθηκε, αντίθετα με το σύνηθες, με ευρωπαϊκά προγράμματα.

Η προσφορά του στην κρητική ιστορία υπήρξε και άμεση, και όχι μόνο έμμεση μέσω των μαθητών του. Κατόρθωσε να συγκεντρώσει σημαντικό αριθμό ιστορικών τεκμηρίων για την επανάσταση του 1866 και για τον εκ των φερομένων ως πυρπολητών της Μονής Αρκαδίου το 1866 δάσκαλο και Γαριβαλδινό επαναστάτη Εμμανουήλ Αναγνώστη Σκουλά, με βάση τα οποία μπόρεσε να συνθέσει το προφίλ του και να κάνει σχετικές ανακοινώσεις και εκδόσεις. Θα πρέπει εδώ να σημειώσω για να καταγραφεί ότι το μένος «εξαγριωμένων πολιτών» εναντίον του είναι που μας έκανε ως Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου «Μαρτυρίες για τη Μονή Αρκαδίου» να τον παρακαλέσουμε, να αποσύρει την εισήγησή του το 2016 με τον τίτλο «Η Βιβλιοθήκη του Εμμανουήλ Αναγνώστη Σκουλά (1845-1866)». Να σημειώσουμε εδώ ότι επικεφαλής των «εξαγριωμένων» ήταν όχι κάποιος ιστορικός επιστήμονας αλλά ένας ξενοδοχοϋπάλληλος δημοτικός σύμβουλος! Έτσι όμως σημειώθηκε απώλεια ιστορικής γνώσης, αφού στη συνέχεια αντιμετώπισε προβλήματα υγείας και δεν μπόρεσε να κάνει αλλού την ανακοίνωση αλλά και το Ρέθυμνο ακούστηκε ως μη ασφαλής για ελεύθερο επιστημονικό διάλογο πόλη.

Θα τελειώσω τη σημερινή αναφορά, επιφυλασσόμενος για περισσότερα στο μέλλον, μ' ένα άλλου είδους πόνημά του, ένα ποίημα. Σημειώνω ότι είχε και τέτοιου είδους ανησυχίες, διατελώντας μάλιστα πρόεδρος της Εταιρείας Λογοτεχνών Συγγραφέων Ηπείρου. Το ποίημα, με τον τίτλο «Στιγμιαίον», είχε απαγγείλει στη Μονή Μεταμορφώσεως στο Νησί των Ιωαννίνων στα πλαίσια της «6ης Λυρικής Παμβώτιδος» στις 21 Αυγούστου 2011, στην πρώτη περίοδο της ελληνικής χρεωκοπίας, και είχε αποσπάσει το πρώτο βραβείο:

«Ίσως στο τέλος έχει και σύμπτωση θανάτου. Ε, τότε θα παραμείνω στην πέτρα της υπομονής για την υποδοχή του τέλους. Μια πολιτεία δουλέμπορος, αδίστακτη, ανελέητη, σκληρή και προπαντός απτόητη. Έγινε κυβερνήτης κεκοιμημένων δούλων. Ξεπουλάει τον τόπο. Η μεν έρημη που την ονομάζει με έπαρση ειρήνη. Ποιος τελικά τράβηξε αυτό τον ανισόρροπο λαχνό;... Είμαστε στο ελάχιστο ανάμεσα ζωής και θανάτου. Πού να βρει τόπο να χωρέσει η ελευθερία; Αυτός ο έρωτας σπανίζει...»

Ένα οφειλόμενο ακαδημαϊκό μνημόσυνο

Οφείλω να καταθέσω εδώ ότι στις ιστορικές μου έρευνες τρεις υπήρξαν οι μέντορές μου. Ο πρώτος ήταν ο Γιάννης Παπιομύτογλου, διευθυντής τότε της Βιβλιοθήκης του Ρεθύμνου. Ο δεύτερος ήταν ο Γιώργος Εκκεκάκης, πνευματικός μου πατέρας, τον οποίο είχα φέρει σε επαφή με τον Απόστολο Παπαϊωάννου, και ο τρίτος αυτός, για τον οποίο έγραψα στην εισαγωγή της διδακτορικής μου διατριβής ότι «με έπεισε ότι η άμεση σχέση μου, ως εκπαιδευτικού και Ρεθεμνιώτη, με το ερευνητικό αντικείμενό της δεν με αυτοεξαιρεί από την προσπάθεια για αντικειμενικότητα». Προσπάθησε δηλαδή να με διδάξει επιστημοσύνη. Δεν ξέρω αν το κατάφερε, όμως ως μικρό αντίδωρο γι' αυτές και γι' άλλες οφειλές έχω ξεκινήσει προσπάθεια διοργάνωσης ακαδημαϊκού μνημοσύνου-ημερίδας και συγκρότησης τιμητικού γι' αυτόν τόμου από τα πνευματικά του παιδιά. Πράγμα που θα ήταν ασφαλώς προτιμότερο να πράξουμε ενόσω ακόμα βρισκόταν εν ζωή. Κάλλιο αργά όμως παρά ποτέ...

* *Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας* strharis@yahoo.gr, 2831055031